

**“ЖОМЕЪУ-Л-БАЁН” АСАРИНИНГ ҚЎЛЁЗМАЛАРИ, БОСМА
НАШРЛАРИ ВА АСАР МУҲАҚҚИҚЛАРИ ФОЙДАЛАНГАН
ҚЎЛЁЗМАЛАР**

Нурали Мавланов,

Ўзбекистон халқаро ислом академияси таянч докторанти

Аннотация: Мазкур мақолада Имом Табарийнинг Жомеъу-л-баён асарини тадқиқ қилган олимлар фойдаланган қўлёзмалар таҳлил қилинади. Асарнинг турли даврларда ёзилган қўлёзмалари турли кутубхоналарда сақланиб келмоқда, жумладан Миср, Ҳалаб, Санъо ва Техрондаги кутубхоналарда. Мустафо ибн Муҳаммад ал-Бобий ал-Ҳалабий томонидан тадқиқ этилган Нажд амирларига тегишли хусусий қўлёзма ҳозирги босма нашрлар учун асосий манба бўлган. Ушбу қўлёзмалар асосида кўплаб босма нашрлар тайёрланган бўлиб, улар исломий илмлар ва тарихий манбаларни ўрганишида катта аҳамият касб этади.

Калит сўзлар: Табарий, Жомеъу-л-баён, қўлёзма, босма нашр, Нажд амирлари, Мустафо ибн Муҳаммад ал-Бобий ал-Ҳалабий, Миср кутубхонаси, Ҳалаб кутубхонаси, Санъо кутубхонаси, Қуръон тафсири.

Кириш

Имом Табарийнинг Жомеъу-л-баён асари Қуръон тафсирларининг энг машхур ва муҳим манбаларидан бири бўлиб, у Ислом илмлари тарихида катта аҳамият касб этади. Асарнинг турли даврларда ёзилган қўлёзма нусхалари ва унинг босма нашрлари асрлар давомида олимлар ва муҳаққиқлар томонидан чуқур ўрганилган. Бу мақолада Жомеъу-л-баён тафсирининг қўлёзма нусхалари, улардан фойдаланган муҳаққиқлар ва бу қўлёмаларнинг ҳозирги кундаги ҳолати ҳақида сўз юритилади.

Қўлёзма нусхалари

Жомеъу-л-баён асарининг қўлёмалари исломий илмлар тарихида

катта аҳамиятга эга бўлиб, унинг бир неча муҳим қўлёзма нусхалари турли кутубхоналарда сақланмоқда. Ушбу қўлёзмалардан энг машҳурлари Мисрдаги Ҳидив кутубхонаси, Ҳалабдаги Аҳмадийя кутубхонаси ва Техрондаги Марказий кутубхоналарда мавжуд. Улар ичида Нажд амирларига тегишли хусусий нусха асосий манба сифатида кўрилган ва бу нусха кейинги нашрларга асос бўлиб хизмат қилган (Мустафо ибн Муҳаммад ал-Бобий ал-Ҳалабийнинг маълумотига кўра).

Бу қўлёзма нусхалар ичида баъзилари алоҳида муҳимликка эга, чунки улар асарнинг мукамал ва аниқ нусхаларидир. Бошқа бир ёзма нусха эса Санъо кутубхонасида сақланиб, у таҳқиқотчилар томонидан ўрганилган ва нашрга тайёрланган (Муҳаммад Ҳасан аз-Зефитий таҳририда).

Босма нашрлари

Жомеъу-л-баён асарининг босма нашрлари ислом дунёсида катта шуҳрат қозонган. Асарнинг биринчи босма нашри Қоҳирада 1321 йилда Эзҳар уламолари томонидан тайёрланган ва 31 жудан иборат нусха сифатида нашр этилган. Бу нашр Табарий тафсирининг муҳим босқичи бўлган. Кейинчалик 1954-1957 йилларда Мустафо ас-Секка таҳририда бу асар иккинчи бор нашр этилган.

Бундан ташқари, Аҳмад Муҳаммад Шокир ва Маҳмуд Муҳаммад Шокир биргаликда асарнинг яна бир нашрини тайёрлашган. Уларнинг таҳриридаги нашр Энфол сурасининг 47-оятигача бўлган қисмни ўз ичига олади. Кейинчалик, Аҳмад Муҳаммад Шокирнинг вафотидан сўнг, Маҳмуд Муҳаммад Шокир асарни таҳрир қилишни давом эттирган ва бу нашр 13 жилддан иборат бўлиб, 1955-1969 йилларда чоп этилган (Аҳмад Муҳаммад Шокир, Маҳмуд Муҳаммад Шокир, 1955-1969).

Табарийнинг Жомеъу-л-баён асарини тадқиқ қилган олимлар ва муҳаққиқлар асарнинг кўплаб қўлёзма нусхаларига мурожаат қилган. Асарга оид қўлёзмалар турли кутубхоналарда сақланиб, уларни чуқур ўрганиш исломий илмларни янада бойитишга ёрдам беради. Хусусан, Миср, Ҳалаб, Санъо ва Техронда сақланаётган қўлёзмалар муҳаққиқлар томонидан энг

муҳим манбалар сифатида ўрганилган. Бу кутубхоналардаги қўлёзма нусхалар асарнинг тарихий ва илмий аҳамиятини англашга ёрдам бериб, улар тафсирга бўлган ҳозирги замон илмий ёндашувларини чуқурлаштиришга имкон берган.

Мустафо ибн Муҳаммад ал-Бобий ал-Ҳалабий ўз нашрида ушбу қўлёзма нусхалардан бирига, Нажд амирларига тегишли хусусий қўлёзмага асосланган. Бу нусха Мисрдаги бошқа қадимги ёзма ҳужжатлар билан солиштирилган ва текширилган ҳолда нашр қилинган. Ҳозирги кунда кенг қўлланилаётган кўплаб босма нашрлар айнан ушбу хусусий нусха ва бошқа кутубхоналардаги қўлёзмалар асосида чоп этилган (Муҳаммад Ҳасан аз-Зефитий таҳририда).

Турли даврлардаги қўлёзмалар ва уларнинг таҳлили орқали Табарийнинг Жомеъу-л-баён асарини тушуниш янада мукамал бўлиб, бу асарнинг турли босма нашрлари асрлар давомида мусулмон жамияти ва илм аҳлининг манфаатидан фойдаланган. Қўлёзмаларнинг бугунги ҳолати

Ҳозирги кунда Жомеъу-л-баённинг қўлёзма нусхалари турли кутубхоналарда сақланмоқда ва уларни тадқиқ қилиш жараёни давом этмоқда. Айрим нусхалар электрон форматга ўтказилган бўлиб, тадқиқотчиларга осонроқ етиб бориш имконини яратади. Мазкур қўлёзмаларнинг асл ҳолатини сақлаш ва уларни келажак авлодлар учун аниқ қолдириш мақсадида турли реставрация ва консервация ишлари амалга оширилмоқда.

Шу билан бирга, бир қанча илмий марказлар ва кутубхоналар асарнинг барча қўлёзмаларини рақамлаштириб, тадқиқотчиларга тақдим этмоқдалар. Бундай қўлёзмаларни тадқиқ қилиш Ислом илмлари ва тарихининг мураккаб жиҳатларини ўрганишда катта ёрдам беради.

Хулоса

Жомеъу-л-баён тафсири Қуръон тафсири илмида ўта муҳим асар бўлиб, унинг қўлёзма нусхалари ва босма нашрлари мусулмон олимларининг диққат марказида бўлиб келган. Ушбу қўлёзмаларнинг бугунги ҳолати ва

улардан фойдаланган муҳаққиқларнинг илмий ишлари бу асарни янада чуқурроқ ўрганишга имконият яратган. Ҳозирги кундаги қўлёзмаларнинг электронлаштирилиши ва тадқиқотчилар учун осон етиб бориши ушбу асарни келгусида янада кенгроқ ўрганиш имконини беради.

Манбалар:

1. Мустафо ибн Муҳаммад ал-Бобий ал-Ҳалабий. Феҳрист. Қоҳира, 1321. – С. 2.
2. Табарий. Жомеъу-л-баён. Қоҳира: Дорул-Ихё ал-Кутуб ал-Арабия, 1954-1957.
3. Аҳмад Муҳаммад Шокир, Маҳмуд Муҳаммад Шокир. Жомеъу-л-баён. Қоҳира, 1955-1969.
4. Муҳаммад Ҳасан аз-Зефитий. Жомеъу-л-баённинг Санъо қўлёзмаси асосидаги таҳрир.